

Економско-техничка концепција организације това стоке у условима планинског климата Црне Горе*

Читаво брдско-планинско подручје Југославије одликује се ниском производњом меса по грлу стоке и јединици пољопривредне површине. У Југославији, у цјелини узевши, цијени се да, на примјер, производња говеђег меса износи годишње 79 kg по крави или 36 kg по једном грлу говеда, рачунајући ту укупно бројно стање свих категорија. Издвајајући брдскопланинско подручје наше земље, неке анализе су показале да ту производња говеђег меса износи 44 килограма по крави годишње, односно 16 kg по грлу свих говеда.

Како Црна Гора спада у најизраженије брдско-планинско подручје гдје су буша и разни крижанци у типу буше заступљена око 98% укупног броја говеда, реална процјена производње говеђег меса одговарала би приближно производњи читавог брдско-планинског подручја Југославије. Производња овчијег меса износила би, отприлике, 10 kg по грлу као и у читавој Југославији с обзиром на то да је фонд оваца по расном саставу мање-више уједначен у читавој земљи. Према томе би Црна Гора, у поређењу с другим републикама, имала најмању производњу меса по грлу стоке.

С обзиром на то да су равне површине на којима би се могла организовати интензивна пољопривредна производња у нашој републици ограничене, не можемо ни у даљој будућности рачунати с нарочито високом производњом меса на таквим површинама. Према томе, ми и даље морамо рачунати с производњом на екстензивним травним површинама и налазити путеве и начине да се те површине боље и рационалније искориставају ради повећавања производње меса. Нарочито је у том погледу значајно сјеверно подручје Црне Горе које обилује већим планинским травним површинама и гдје је сточни фонд још од раније великим дијелом оријентисан на производњу меса.

* Извод из елабората који је израдио Завод за унапређење пољопривреде у Титограду.

При разradi економско-техничке концепције това стоке која би се могла сигурно препоручити за ширу примјену у пракси, било би неопходно да се располаже вишегодишњим резултатима егзактних истраживања и експеримената, јер би на основу тога разрађена кондиција била много реалнија. Како таквим подацима не располажемо, предложена концепција може послужити само као оријентација у томе како да се садашњи капацитети брдско-планинског подручја искористе ради производње већих количина бољег говеђег и овчијег меса. Стога ће се овдје анализирати могућности това говеди и оваца, као двије водеће гране сточарства. За масовни и организовани тов свиња и живине не постоје потребни услови у нашем сјеверном подручју, па се нећемо ни освртати на те двије гране сточарства.

Тов говеда

У сјеверном подручју Црне Горе (општине: бјелопольска, иванградска, плавска, колашинска, мојсвачка, пљеваљска, рожајска, шавничка, плужинска и жабљачка) постоји солидна основа за организовању това говеда јер се овдје налази 61% од укупног броја говеда у Црној Гори. Укупан број говеда по категоријама и релативној структури у Црној Гори и посебно у сјеверном подручју:

	Црна Гора		Сјеверно подручје	
	апсол.	релат.	апсол.	релат.
— краве и ст. јунице	81,805	51,6%	43,893	45,4%
— подмладак	49,009	30,8%	33,490	34,4%
— бикови	620	0,4%	301	0,4%
— волови	27,295	17,2%	19,145	19,8%
Укупно:	158,729	100,0%	96,919	100,0%

На друштвеном сектору има свега 879 грла говеда свих категорија или око 0,9% укупног броја говеда, те овај сектор нема већи значај за производњу меса.

Према расном саставу говеда и условима за производњу сточне хране у читавом брдско-планинском подручју индициран је углавном екстензивни пашњачки тов говеда. Остали системи това, као што су шталски и комбиновани, пашњачко-шталски тов, могу доћи у обзир само на друштвеним газдинствима на којима се гаје типови говеда који су подеснији и за нешто интензивнији систем това. Међутим, због релативно ниског учешћа друштвеног сектора у укупном броју говеда овог подручја, поменути системи това немају већи економски значај.

Према бројном стању и структури говедарства у 10 општина сјеверног подручја Црне Горе, теоретски је могуће обухватити па-

шним товом око 10,100 грла старије јунади и волова и око 5 300 из разплода искључених крава. Но, како старије краве нијесу нарочито погодне за тов, а из категорије јунади и волова један дио се продаје за клање током читаве године, реално би било рачунати да се пашним товом може обухватити око 7 500 до 9 000 одраслих грла. Рачунајући с дневним прирастом на паши од 0.300 за јунад, 0,500 за волове и 0.250 kg за краве, укупан прираст за вријеме пашне сезоне могао би по 1 прлу бити:

- за јунад 36 kg или 24% почетне тежине;
- за волове 60 kg или 20% почетне тежине;
- за краве 30 kg или 14% почетне тежине.

Са оваквим прирастима могло би се рачунати у нормалним годинама, па би се на тај начин добило годишње кроз прираст и поправку вриједности почетне тежине око 200 000 000 динара прихода. С обзиром на то да се тов врши на планинским пашњацима, трошкови су, уз добру организацију това, веома мали, јер се цијена сточној храни рачуна само кроз плаћање пашарине. По правилу, све трошкове око организације пашног това треба да отплати повећана вриједност почетне тежине, док би сам прираст представљао чист приход.

Обухватајући товом само 50% грла која је теоретски могуће организовано товити, имали бисмо сваке године за тов 8 200 грла свих категорија говеда. Уз напријед поменуте прирасте, укупан прираст у пашној сезони износио би око 340 000 kg живе ваге. Тај прираст, који би требало да представља истовремено и чист приход, вриједи уз цијену од 450 d/kg око 150 000 000 динара.

Прихрањивањем концентратима говеда која се тове на пашњацима постигли би се несумњиво много већи прирасти, па, према томе, и укупан приход. Но, прихрањивање концентратима уз товно високе цијене концентрата не би се исплатило. Из истих разлога не би се исплатило ни шталски тов каснозрелих типова домаћег говечета макар се тов врши и на бази јефтиније кабасте хране. На примјер, за 1 килограм прираста живе ваге код волова и старије јунади, која су углавном завршила раст, било би потребно по завршетку паше око 9 kg хранидбених јединица. Та количина хранидбених јединица подмирила би се са око 17 килограма бољег планинског сијена, а то, уз садашњу продајну цијену сијена од 40 динара по килограму, износи 680 динара, не рачунајући остале трошкове. Како се постигнути килограм прираста може реализовати са највише 450 динара, јасно је да се таква сјтем това не исплати.

Тов оваца

Сјеверно подручје Црне Горе одликује се бројно врло јаким овчарством, које је у неким изразито планинским општинама (шавничкој, жабљачкој, плужинској) по значају скоро равно го-

ведарству. Од око 540 000 оваца у Црној Гори на 10 општина сјеверног подручја отпада 322 000 или 60%. Према томе, толики број оваца представља солидну основу за организовану производњу квалитетно доброг меса.

У вези са могућностима това постоје неке битније разлике између говеда и оваца, ако се као полазна основа за тов узимају домаћи типови код обадвије врсте. Наиме, каснозрели домаћи типови говеда нијесу подесни за интензиван тов, па, према томе, ни за производњу нарочито доброг меса. Међутим, код оваца је другачији однос између система това и квалитета меса, ако се ради о тову јагњади. Добро јагњеће месо може се добити и екстензивнијим пашним системом това, при којем се могу постићи и релативно добри прирасти карактеристични за меснате расе оваца.

С обзиром на то да се боље месо може добити само од товљење јагњади, друге категорије оваца не би требало обухватити организованим товом, бар у садашњим условима. Што се тиче система това јагњади, за наше услове најбоље би одговарао пашни систем това одлучене јагњади уз евентуално прихрањивање концентратима домаће производње, као што су овас и јечам. Тов би почињао средином јуна или почетком јула, а завршавао би се са узрастом јагњади од око 6 мјесеци. У то доба постигла би се нова тежина јагњади од 33 до 36 kg.

Јагњад би се товила на бољим планинским пашњацима уз прихрањивање прекрупом овса и јечма у количини од 20 до 25 kg по грлу за читав период това. Таква исхрана обезбиједила би при почетној тежини јагњади од 20 kg дневне прирасте између 150 и 180 грама или коначну тежину од 33 до 36 kg послије 4 мјесеца това. Такав систем това могле би изводити земљорадничке задруге у властитој режији откупом јагњади или у кооперацији са индивидуалним произвођачима.

Према бројном стању оваца у 10 општина сјеверног подручја Црне Горе, организованим товом могло би се, без нарочитих тешкоћа, обухватити око 100 000 јагњади. Од тог броја јагњади добило би се око 1 575 тона чистог меса, што представља вриједност од преко 1 100 000 000 динара. Сам прираст живе ваге у тову износио би око 1 396 000 kg, а постиже се, не рачунајући пашу, са 2 148 000 kg концентрата. Како паша практично не стаје ништа, килограм прираста живе ваге коштао би од 135 до 170 d кроз храну, док би реализација 1 kg прираста износила око 350 d.

Пошто се товљена јагњад могу успјешно пласирати не само на домаћем него и на неким иностраним тржиштима, за организовање тов јагњади постоји пуна економска оправданост.